Στη μανούλα μου...

Categories : ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Date : 6 Αυγούστου, 2012

Αγαπημένη μας μανούλα,

«Ανέστη Χριστός, και ζωή πολιτεύεται. Ανέστη Χριστός και **νεκρός ουδείς** επί μνήματος», ακούμε στο τέλος της πασχαλινής λειτουργίας, από το στόμα του ιερού Χρυσοστόμου. «...ο τον λόγον μου ακούων και πιστεύων τω πέμψαντί με, έχει ζωήν αιώνιον και εις κρίσιν ουκ έρχεται, αλλά **μεταβέβηκεν εκ του θανάτου εις την ζωήν**», ακούμε στο ευαγγελικό ανάγνωσμα της κηδείας, από το αψευδές στόμα του Κυρίου μας.

Γι αυτό και το δεύτερο πρόσωπο στο οποίο σου απευθύνομαι δεν αποτελεί ρητορικό σχήμα –άλλωστε, ποτέ δεν τα κατάφερνα στα λόγια– αλλά απόρροια της πεποίθησής μου ότι εκεί έξω στο μνήμα σου δεν είναι θαμμένη μία νεκρή, αλλά εσύ που κοιμάσαι. Και θα πει κάποιος: «Έστω κι αν είναι έτσι, τι νόημα έχει να μιλά κανείς σε κάποιον που κοιμάται, αφού η ακοή δεν λειτουργεί κατά τη διάρκεια του ύπνου;» Ναι, αλλά, όπως οι μητέρες κάποιες φορές μιλούν και λένε ένα σωρό γλυκόλογα στο βλαστάρι τους που κοιμάται, γνωρίζοντας ότι τα λόγια τους δεν φτάνουν στο κέντρο της ακοής τους, όμως πιστεύουν ότι **η αγάπη** με την οποία είναι φορτωμένα αυτά τα λόγια ξεπερνά κάθε εμπόδιο και φτάνει **στην καρδούλα** του παιδιού τους, έτσι κι εγώ πιστεύω ότι **τα λόγια και οι προσευχές μιας καρδιάς που φλέγεται από αγάπη είναι ικανά να ξεπεράσουν κι αυτόν ακόμη το θάνατο, να περάσουν στο επέκεινα και να φτάσουν μέχρι και το θρόνο του Θεού.**

Και το μεν σώμα σου, μανούλα μας, χωρισμένο πλέον από τη ζωογόνο δύναμη της ψυχής σου –αυτό άλλωστε δεν είναι ο θάνατος;– έχει ήδη παραδοθεί στη χωμάτινη ύλη απ' την οποία προήλθε, η δε ψυχή σου, που πάντα ήταν –και ελπίζω ότι και τώρα είναι– κοντά στο Ζωοδότη Θεό, θα παραμείνει ζωντανή, περιμένοντας την κοινή ανάσταση των σωμάτων όλων μας, ώστε, ως αναστημένη ψυχοσωματική ενότητα –αυτό άλλωστε δεν είναι ο άνθρωπος; – να απολαύσει τη μακαριότητα κοντά στο λατρεμένο μας Κύριο.

Γι' αυτό και θα σας παρακαλέσω, αγαπημένοι μου φίλοι και συγγενείς, μιας και βρισκόμαστε στον ευλογημένο χώρο της Ορθόδοξης Εκκλησίας μας, που δεν ονομάστηκε άδικα «Εκκλησία της Αναστάσεως», κάποιες ευχές σας, όπως «Ζωή σε σας», καλό θα ήταν ν' αντικατασταθούν με την ευχή «Ζωή **και** σε σας», ή, ακόμη καλύτερα, με την ευχή «Ο Θεός να την αναπαύσει», αυτό δηλαδή για το οποίο τόση ώρα προσευχόμαστε και ψέλνουμε, σε μια ακολουθία που διαρκώς μας θυμίζει την

Ανάσταση. Είπε κάτι στην κηδεία ο καλός μας ποιμενάρχης, που ίσως κάποιοι δεν το πρόσεξαν, ή δεν το κατάλαβαν. Είπε ότι «... η **γενέθλιος ημέρα** της δούλης του Θεού Μαρίας συνέπεσε με την γενέθλιο ημέρα της Εκκλησίας μας», δηλαδή την Πεντηκοστή. Ναι, γεννητούρια είναι ο σωματικός θάνατος για τους χριστιανούς, γι' αυτό και ο άγιος Ιγνάτιος ο θεοφόρος, όταν πλησίαζε στη Ρώμη για να κατασπαραχθεί από τα θηρία, έλεγε: «ο τοκετός μοι επίκειται», δηλαδή, «πλησιάζει η γέννα μου»! Θάνατος για το πρόσκαιρο, γέννα για το αιώνιο. Θάνατος για το φθαρτό, γέννα για το άφθαρτο.

Πολλοί θα απόρησαν για τη στάση μου κατά τη διάρκεια της κηδείας, όταν, όχι μόνο κάποιο δάκρυ λύπης δεν κύλησε απ' τα μάτια μου, αλλά αντίθετα, κάποιες στιγμές ένα γλυκό μειδίαμα διαγραφόταν στα χείλη μου –κυρίως όταν γύριζα και κοιτούσα το σκήνωμα της μανούλας μας στο φέρετρο. Ε, λοιπόν, **υπήρχε λύπη**!

Αλλά, δεν λυπόμουν «καθώς και οι λοιποί **οι μη έχοντες ελπίδα**», όπως ανέφερε ο Απόστολος της ακολουθίας, γιατί, ζώντας μέσα στην Εκκλησία, **δεν αγνοώ** «...περί των κεκοιμημένων...», αντίθετα γνωρίζω ότι η απώλεια της φυσικής παρουσίας της μητέρας μας, η οποία βεβαίως και με πονά πολύ, είναι κάτι το προσωρινό, αφού, όπως αναφέρει γνωστό τροπάριο του Μεγάλου Σαββάτου: «Βασιλεύει αλλ' **ουκ αιωνίζει** άδης του γένους των βροτών». Η τελευταία μας κατοικία **δεν** είναι ο τάφος, αλλά η αιωνιότητα που θ' ακολουθήσει την κοινή ανάστασή μας.

Γνωρίζοντας, μάλιστα, τον άγιο τρόπο με τον οποίο διήγαγε την επίγεια ζωή της η μητέρα μου και έχοντας γι' αυτό την ελπίδα ότι ο Πανάγαθος Θεός θα την αναπαύσει «μετά των Αγίων», θα δεχόμουν με χαρά και την ευχή «Άντε και στα δικά σας!», ή «Καλή αντάμωση να'χετε!».

Μήπως υπερβάλλω; Μήπως παραλογίζομαι; Όχι αγαπητοί μου. **Η άρνηση της Αναστάσεως είναι ο απόλυτος παραλογισμός**. Γιατί, πώς είναι δυνατόν, ακόμη κι ένα μυαλό με καθαρά τετράγωνη-μαθηματική λογική, να δέχεται ότι στην εξίσωση της πείνας ο άγνωστος «χ» είναι το φαγητό, στην εξίσωση της δίψας το νερό, αλλά στην εξίσωση της αδήριτης και βασανιστικής πείνας και δίψας κάθε ανθρώπινης ύπαρξης για ζωή να μη δέχεται ότι ο άγνωστος «χ» είναι η αιωνιότητα, αλλ' αντ' αυτής το κενό, το μηδέν, ο θάνατος; Σκεπτόμενος κάποιος έτσι, όχι μόνο χάνει τη λογική του, αλλά και ολόκληρη η επίγεια βιωτή του χάνει το νόημά της και μετατρέπεται σε μια πορεία θανάτου. Ουσιαστικά, μόνο όποιος πιστεύει στη μετά το σωματικό θάνατο ζωή **ζει τη ζωή του**. Οι υπόλοιποι **ζουν το θάνατό τους**, όσα χρόνια, πολλά ή λίγα, κρατήσει αυτή η διαδικασία. Και, σε τελική ανάλυση, ποτέ δεν πίστεψα ότι είμαι πιο ζωντανός από τον άγιο Νικόλαο, για παράδειγμα, ή τον άγιό μου, τον άγιο Σπυρίδωνα, ή οποιονδήποτε άλλον από το νέφος των μαρτύρων και ομολογητών της πίστεώς μας. Αντίθετα, **αντλώ ζωή** απ' τη ζωή τους και δύναμη για να συνεχίσω τον καλό αγώνα στον οποίο αυτοί αναδείχθηκαν πρωταθλητές.

Καλή μου μανούλα, πάλι παρασύρθηκα απ' την πολυλογία μου, για την οποία πολλές φορές –και δικαιολογημένα– μου έχεις κάνει παρατήρηση...

Όταν πέρυσι τον Ιούνιο –έχοντας καταλάβει από τις ανησυχητικά χαμηλές τιμές της αιματολογικής σου εξέτασης ότι κάτι δεν πάει καλά– σε πήγαινα με το αυτοκίνητο στο νοσοκομείο στην Αθήνα, κάναμε, κατά την προσφιλή σου συνήθεια, την Μικρή Παράκληση στην Παναγία μας –από στήθους, βέβαια, αφού οδηγούσα. Αφού λοιπόν αναθέσαμε «την πάσαν ελπίδα μας» για το τι μέλλει γενέσθαι στις πρεσβείες της, άρχισες να μου αφήνεις «παραγγελίες» για το τι θα κάνουμε αν τύχει και πεθάνεις: «Να προσέχετε τον πατέρα σας», «Μην τυχόν και χάσει τις διακοπές του το παιδί (για τον εγγονό σου) και το φάει η Αθήνα!». Και το αποκορύφωμα: «Δεν πιστεύω άμα πεθάνω να κλαίτε!». Εκεί δεν άντεξα και, με πειρακτικό ύφος, σου είπα: «Και τι θα κάνουμε ρε μάνα; Θα γελάμε, ή θα λέμε ανέκδοτα;», για ν' ακούσω την –με απόλυτα φυσικό και ήρεμο ύφος– απάντησή σου: «Ναι, ανέκδοτα να λέτε!».

«Καλά...» σου είπα τότε και να που τώρα πρέπει να πραγματοποιήσω αυτό που σου υποσχέθηκα. «Ανέκδοτα» λοιπόν θα πω ˙ πτυχές της επίγειας ζωής σου, που δεν έχουν εκδοθεί και ίσως δεν θα εκδοθούν ποτέ, αλλά που θα μένουν πάντα μες στην καρδιά μου σαν γλυκιά ανάμνηση του παρελθόντος και σαν πολύτιμη παρακαταθήκη για το μέλλον...

Και το πρώτο «ανέκδοτο» είναι ακριβώς αυτή σου η στάση απέναντι στο θάνατο. Έδειχνες σαν να ήσουν –και ήσουν– πάντα έτοιμη γι' αυτή τη στιγμή (μέχρι και τα ρούχα που σου φορέσαμε είχες έτοιμα –άλλα για χειμώνα και άλλα για καλοκαίρι). Δεν κοίταζες απλά το θάνατο στα μάτια, αλλά τον κοίταζες όπως ο νικητής τον ηττημένο. Γιατί –ας μου επιτραπεί μια μεταφορά– από τη στιγμή που ο Χριστός με την ανάστασή Του νίκησε, βάζοντας «γκολ» στο θάνατο, όλοι όσοι είμαστε μέλη της ίδιας «ομάδας», δηλαδή της Εκκλησίας Του, μετέχουμε **εξίσου** σ' αυτή τη νίκη, ακόμη κι αν ανήκουμε στον πάγκο της ομάδας και δεν προλάβαμε να αγωνιστούμε ούτε για λίγο (το λέω αυτό για κάποιους που νομίζουν ότι «είναι αργά για ν' αλλάξουν μυαλά τώρα στα γεράματα»).

Αυτή η στάση σου είναι και η αιτία που τώρα βρίσκομαι στη ζωή και δεν είμαι ένα έκτρωμα πεταμένο στα σκουπίδια. Ήταν τότε που, γύρω στα σαράντα σου και έχοντας πρόβλημα με την καρδιά σου, με συνέλαβες και όλοι οι γιατροί «έπεσαν πάνω σου» για να με ρίξεις. «Είναι καθαρή αυτοκτονία!» σου έλεγαν. «Θ' αφήσεις τον άντρα σου χήρο με τέσσερα ορφανά! Δεν τον σκέφτεσαι;». Όμως εσύ απαντούσες με τη γνωστή σου απλότητα: «Δεν το σκοτώνω το παιδί. Είναι αμαρτία!». Αφέθηκες στο έλεος του Θεού και όλα πήγαν καλά. Κι εγώ, από τότε που κατάλαβα τι «αποστολή αυτοκτονίας» είχες κάνει για να με φέρεις στον κόσμο, σε πείραζα και σου έλεγα: «Και τι κατάλαβες τώρα;», για ν' ακούσω τη γεμάτη αγάπη απάντησή σου: «Όχι, δεν έχω παράπονο. Καλό παιδί βγήκες».

Κι όταν πέρυσι είχε βγει η διάγνωση για την οξεία λευχαιμία και ανέλαβα να σου το πω, είπες με απίστευτη ηρεμία: «Ε, παιδάκι μου, στην ηλικία που είμαι, κι αν δεν ήταν αυτό, θα ήταν κάτι άλλο. Ας γίνει ό,τι θέλει ο Θεός...» και ζήτησες να κοινωνήσεις. Κι όταν κάποιος σ' έβλεπε έτσι ήρεμη και γαλήνια στο κρεβάτι του νοσοκομείου και σε ρωτούσε «Πώς είσαι γιαγιά;», εσύ απαντούσες «Πολύ καλά, ευχαριστώ!» και το έλεγες με την ψυχή σου, ώστε αναγκάζονταν οι άνθρωποι να ρωτούν εμάς ιδιαιτέρως από τι πάσχεις, αφού όντως φαινόσουν μια χαρά!

Η ζωή σου ήταν όλη μια προσφορά στους άλλους. Από μικρή, δεν πρόλαβες καν να βγάλεις το δημοτικό, αφού έπρεπε ν' αναθρέψεις τα μικρότερα αδέλφια σου. Έτσι ήταν τότε: η μεγαλοκόρη έμενε στο σπίτι και η μάνα κι όσα απ' τα παιδιά ήταν αρκετά μεγάλα βοηθούσαν τον πατέρα στα χωράφια. Ύστερα ήρθε ο καιρός να παντρευτείς. Η επιλογή δεν ήταν στο χέρι σου. Ήταν, βλέπεις, ο καιρός των προξενιών και δεν σου έπεφτε και πολύς λόγος. Ακούγοντας, όμως, τους συντοπίτες σου ν' ασκούν το ανεπαίσχυντο «σπορ» της βλασφημίας, έκανες μια κρυφή ευχή στο Θεό: «Θεέ μου, κάνε να είναι κάποιος που να μη βλαστημά το όνομά Σου!» Κι ήταν τόση η βεβαιότητά σου ότι ο Θεός θα σε άκουγε, ώστε, όταν περνούσαν τα χρόνια κι ένας-ένας οι «καλοί» –με πολλά εισαγωγικά– γαμπροί χάνονταν, στα πειράγματα που σου έκαναν ότι «Τι θα γίνει Μαρία; Πού θα βρεις γαμπρό εσύ;», απαντούσες, σχεδόν προφητικά: «Πού ξέρεις; Μπορεί να έρθει κάποιος από άλλο μέρος και να με ζητήσει.». Όπερ και, κατά θεία οικονομία, εγένετο, κάνοντάς σε ευτυχισμένη και αποδεικνύοντας ότι **και** στο γάμο η συνταγή της επιτυχίας είναι ν' αποτελεί καρπό προσευχής.

Ως σύζυγος, έκανες αυτό που ήξερες πάντα να κάνεις καλά: γινόσουν θυσία για τον άλλο. Ήσουν ικανή, όχι μόνο να ψήνεσαι στον πυρετό η ίδια ή κάποιος από εμάς, όχι μόνο να μαζεύεις όλη νύχτα διάρροιες και εμετούς, αλλά και να πεθάνεις ακόμη εκεί, δίπλα στον πατέρα μας, χωρίς να βγάλεις άχνα, μην τυχόν και τον ξυπνήσεις! «Αύριο θ' ανεβεί στη σκαλωσιά», έλεγες, «και πρέπει να' ναι ξεκούραστος».

Από έξοδα, ήσουν αυτό που λέμε «ό,τι πιο οικονομικό κυκλοφορεί στην πιάτσα». Λούσα και κοσμικές διασκεδάσεις ανύπαρκτες. Διακοπές σταθερά στο χωριό, με τον πατέρα μας να δουλεύει στην Αθήνα. Και από οικιακή οικονομία, το «τίποτε δεν πάει χαμένο» το είχες κάνει πράξη, πολύ πριν το χρησιμοποιήσουν οι οικολογικές οργανώσεις! Είχες, βλέπεις, ζήσει και μια κατοχή και ήξερες τι θα πει να περνάς με λίγα. «Είναι αμαρτία να πετάς φαγητό, ενώ υπάρχει κόσμος που πεινάει», μας έλεγες. Κι όλα αυτά τα εφάρμοζες πρώτα στον εαυτό σου, ώστε σ' εμάς τους υπόλοιπους να μη λείψει τίποτα. Κανένα πιάτο δεν πήγαινε στο νεροχύτη αν δεν το καθάριζες πρώτα εσύ και πάντα έτρωγες το φαγητό που είχε μπαγιατέψει, προκειμένου να φάμε εμείς το φρέσκο. Δύο φορές, μάλιστα, θυμάμαι είχες πάθει τροφική δηλητηρίαση από πολυκαιρισμένο φαγητό! Θυμάμαι ακόμη τις τρύπιες παντόφλες σου, το χιλιομπαλωμένο νυχτικό, την κατσαρόλα με το σπασμένο χερούλι

και τόσα άλλα... «Βρε Μαρία, γιατί δεν παίρνεις μια νυχτικιά;» σου ’λεγε ο πατέρας μας, που δεν μπορούσε να σε βλέπει έτσι. «Γιατί; Έχεις λεφτά για πέταμα; Μια χαρά είμαι μ’ αυτή που έχω», του απαντούσες εσύ. Κι όταν έφτανε στο σημείο, κρυφά από σένα, να σου αγοράσει κάτι καινούριο, πετώντας το παλιό, κάναμε γούστο που σ’ ακούγαμε να λες, σχεδόν μονολογώντας: «Αχ, αυτός ο πατέρας σας! Πάει κι αγοράζει πράγματα, χωρίς να ρωτάει κανέναν. Τι του ’ρθε τώρα να πετάξει τις καλές τις παντόφλες –τις τρύπιες– ή την καλή τη νυχτικιά –τη χιλιομπαλωμένη– ή την καλή την κατσαρόλα –αυτή με το σπασμένο χερούλι;»!
Κι έτσι μας μεγάλωσες και μας σπούδασες, στερούμενη και τα αυτονόητα, για να μη στερηθούμε τίποτα εμείς.

Στη συναναστροφή σου με τους άλλους ανθρώπους, νοιαζόσουν για όλους και για όλα. Μιλούσες σ’ αυτούς που δεν μιλούσε κανείς, επισκεπτόσουν αυτούς που δεν επισκεπτόταν κανείς και φρόντιζες για όλους, από το να βρουν δουλειά μέχρι και να βρουν ...έναν καλό άνθρωπο για να παντρευτούν!

Δεν δίσταζες να μιλήσεις στους πάντες, για να φιλιώσεις αδέλφια, να λύσεις παρεξηγήσεις, να αποκαταστήσεις αδικίες και να τους συμβουλέψεις, όσο κι αν εσύ ήσουν κατά κόσμον αμόρφωτη κι αυτοί μορφωμένοι και με υψηλές θέσεις. Αυτό που θεωρούσες σωστό θα τους το ’λεγες, ακόμη κι αν ήξερες ότι δεν θα σ’ ακούσουν, ή ακόμη κι αν εκκρεμούσε κάποια εξυπηρέτηση που τους είχες ζητήσει και –«κανονικά»– θα έπρεπε να μην τους «κακοκαρδίσεις». Το καλό είναι ότι σε άκουγαν και, άσχετα αν συμφωνούσαν μαζί σου ή όχι, σου έκαναν την εξυπηρέτηση, γιατί ήξεραν ότι ό,τι τους έλεγες ήταν από αγάπη και μέσα από την καρδιά σου.

Όσον αφορά την ανατροφή μας, ...εδώ είναι που αρχίζουν τα καλύτερα «ανέκδοτα»! Ποιος δε θυμάται τα καλοκαίρια, με τα παιδιά **όλης** της γειτονιάς μαζεμένα στο σπίτι μας, άλλα να βγαίνουν απ’ τα παράθυρα, άλλα να χοροπηδούν στα κρεβάτια, άλλα να παίζουν με τα χώματα και τις λάσπες.... «Αν δεν παίξει το παιδί με το χώμα, δε μεγαλώνει», έλεγες πάντα. «Κυρά Μαρία μου, θα σε τρελάνουν! Πώς αντέχεις;», σου έλεγαν κάπου-κάπου οι άλλοι γονείς. «Ε, παιδιά είναι», έλεγες, «να μην παίξουν;». Και πάντα θυσίαζες το όνειρο κάθε νοικοκυράς για καθαρό και τακτοποιημένο σπίτι στο βωμό της δικής μας ψυχαγωγίας, την οποία κατεύθυνες με τρόπο σε πιο «ήπια νερά», όταν ξεσπούσε καμιά «φουρτούνα» τσακωμού πάνω στο παιχνίδι. Ήξερες, όμως, έτσι όλα τα παιδιά που κάναμε παρέα και μπορούσες να μας συμβουλέψεις υπεύθυνα σε οτιδήποτε αφορούσε τις σχέσεις μας μαζί τους. Θυμάμαι κάποτε που είχε έρθει η νονά μου στο σπίτι μας. Εσύ μας είχες στο υπνοδωμάτιο, ώστε να μπορέσεις να τακτοποιήσεις το υπόλοιπο σπίτι, κι εμείς είχαμε κάνει αυτό που συνηθίζαμε: είχαμε βγάλει τα στρώματα, τα είχαμε βάλει στο πάτωμα και, αφού απλώναμε ένα σεντόνι ανάμεσα στα κρεβάτια, πηδούσαμε με το τρία επάνω του, οπότε αυτό υποχωρούσε και καταλήγαμε ο ένας πάνω στον άλλο, μπλεγμένοι με το σεντόνι, πάνω στο στρώμα, κάτι που μας προκαλούσε απίστευτο γέλιο! Επίσης,

είχαμε βγάλει και τη μονή γυαλιστερή σανίδα που είχε το ένα κρεβάτι και, αφού στηρίζαμε τη μια άκρη της στην πλάτη του κρεβατιού, την κάναμε τσουλήθρα! Μπαίνοντας στο δωμάτιο η νονά μου και αντικρίζοντας αυτή την εικόνα, φωνάζει: «Μαρία μου, έλα γρήγορα!». Τρέχεις εσύ, με τις σαπουνάδες στα χέρια, φοβούμενη μήπως έπαθε κάτι κάποιος από εμάς, και βρίσκεις τη νονά μου να σταυροκοπιέται μπροστά στο θέαμα. «Κοίτα, Μαρία μου, τι έχουνε κάνει! Κοντεύουν να γκρεμίσουν το σπίτι!». «Γι αυτό κάνεις έτσι Ελένη μου;», της λες εσύ, ανακουφισμένη που μας βρήκες όλους καλά, «Παίζουν τα παιδιά. Δεν μπορούμε να τα έχουμε όλο στο «μη αυτό, μη εκείνο»!».

Μετά από χρόνια και έχοντας μελετήσει Παιδαγωγική, καταλαβαίνω ότι αυτό που έκανες τότε μετέτρεπε το σπίτι μας στον πιο παιδαγωγικό παιδότοπο του κόσμου · έναν παιδότοπο όπου, σε αντίθεση με τους άλλους, έπρεπε όλα να τα φτιάξουμε μόνοι μας, αναπτύσσοντας έτσι δημιουργική φαντασία, ανακαλύπτοντας τις ιδιότητες των πραγμάτων γύρω μας και συνεργαζόμενοι ο ένας με τον άλλο (όπως και να το κάνεις, ένα ολόκληρο στρώμα δεν κουβαλιέται από ένα μόνο τσιλιβιθράκι τόσο δα μικρό!).

Το τίμημα βέβαια ήταν μεγάλο: τα χέρια σου τα θυμάμαι πάντα μουλιασμένα απ' τη λάτρα, τη λάντζα και τη μπουγάδα, τα δε βογγητά από τη μέση σου που πονούσε, αφού είχες σηκώσει περισσότερα βάρη κι από προπόνηση αρσιβαρίστα, δεν θα τα ξεχάσω ποτέ...
Και μετά ήρθε η εφηβεία μας. Συζητούσες μαζί μας όλες τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς μας, καθώς και οτιδήποτε άλλο «κουβαλούσαμε», όπως μας έλεγες, από το σχολείο και τις παρέες μας. Κι επειδή, μπορεί να μας έλεγες πάντοτε το σωστό, αλλά στα λόγια δεν τα κατάφερνες και τόσο, όταν σε στριμώχναμε με τις αμπελοφιλοσοφίες μας κι εκνευριζόσουν, για να κλείσεις τη συζήτηση, μας ξεστόμιζες την πιο βαριά κουβέντα σου: «Βρε, ...άντε κοιμήσου! Νυστάζεις!». Κι όταν σε κάποια θέματα βρίσκαμε ότι ανησυχείς υπερβολικά, μας έλεγες: «Αχ!, άμα γίνεις γονιός θα καταλάβεις...». Και γίναμε γονείς και καταλάβαμε ότι είχες δίκιο.

Άλλες φορές, όταν έβλεπες ότι σε θέματα που θεωρούσες σοβαρά έως και επικίνδυνα για μας, εμείς δεν πειθόμασταν σ' αυτά που μας συμβούλευες, έλεγες στον πατέρα μας «Ρε Λάζαρε, πες τους μια κουβέντα κι εσύ, μπας και σ' ακούσουν» κι εσύ πήγαινες κι έπεφτες στα γόνατα, μπροστά στα εικονίσματα, και προσευχόσουν να μας φωτίσει ο Θεός, για να δούμε πιο είναι το σωστό. Αληθινά πιστεύω ότι χάρη σ' αυτές τις προσευχές σου έχω γλιτώσει από χίλιους δυο κινδύνους στη ζωή μου, ακόμη και σε περιπτώσεις που «πήγαινα γυρεύοντας», καθώς λέμε.

Μετά ήρθαν οι γάμοι μας και ...τα εγγονάκια σου. Πόση στ' αλήθεια χαρά έκανες με τη γέννηση του καθενός απ' αυτά! Ακόμη και σ' αυτό το ένα, που δε γνώρισες ποτέ, όταν, δυο χρόνια αφού είχε γεννηθεί, έμαθες την ύπαρξή του, έκανες την ίδια χαρά

όπως με όλα τ' άλλα. Κι ήταν τα εγγόνια σου η τρίτη γενιά που μεγάλωνες, μετά από τα αδέλφια σου κι εμάς. Ποτέ σου δεν κουράστηκες να μεγαλώνεις παιδιά. Ήταν λες κι ήσουν γεννημένη γι αυτό. Κι όταν σ' έβλεπαν με κάποιο καινούριο εγγόνι στην αγκαλιά και σε ρωτούσαν «Ποιο είναι αυτό κυρά Μαρία;», εσύ απαντούσες με πρόσωπο που έλαμπε από χαρά: «Το 12^{ο}, το 13^{ο}, το 14^{ο} ...!». Και φυσικά μας συμβούλευες για το πώς θα τα μεγαλώσουμε: «Τα παιδιά θέλουν με το καλό. Μην τα αγριεύετε. Να τ' αγκαλιάζετε, να τα χαϊδεύετε και να τους μιλάτε με τρόπο, όχι με αγριάδα». Έτσι μας έλεγες κι είχες, όπως πάντα, δίκιο.

Κάποια στιγμή, που ο καθένας μας είχε πάρει το δρόμο του και οι υποχρεώσεις σας είχαν μειωθεί, ο πατέρας μας θέλησε να σ' αποζημιώσει για τις θυσίες που είχες κάνει και σε γύρισε στα σημαντικότερα προσκυνήματα της Ορθοδοξίας μας. Μέχρι και στους Αγίους Τόπους φρόντισε να πας. Κι αυτό για σένα ήταν πολύ καλύτερο απ' ότι θα ήταν για άλλους οι Μπαχάμες, οι Σεϋχέλλες και το Μπαλί μαζί. Άλλωστε, αυτή ήταν πάντα η διασκέδασή σου: οι ιερές ακολουθίες, η προσευχή και τα προσκυνήματα (πόσες αλήθεια ευχές δεν έδινες στον καθένα μας που θα σε πήγαινε σε κάποιο απ' αυτά!).

Ψάχνοντας για το σάβανο που είχες φέρει από τους Αγίους Τόπους και το ήθελες για την ταφή σου, ανακάλυψα ένα τετράδιό σου με "διάφορα και ωφέλιμα", όπως έγραφες στην ετικέτα του εξωφύλλου. Παραθέτω μία και μόνη φράση από τα πολλά που είχες γράψει εκεί: **"Δεν υπάρχει καλύτερο πράγμα στον άνθρωπο από το να ζει χριστιανική ζωή".**

Μανούλα μου, δεν θα κουράσω άλλο τους ανθρώπους που είχαν την καλοσύνη να έρθουν και να προσευχηθούν σήμερα μαζί μας για την ανάπαυση της ψυχούλας σου. Θα πω αυτό μόνο και θα τελειώσω: Δεν μας έδωσες απλά πολλά. Μας δόθηκες ολόκληρη. Σ' εμάς, στον άντρα σου, στ' αδέλφια σου, στον κόσμο όλο. Και προπαντός **δόθηκες ολόκληρη στο Χριστό** και με τη ζωή σου μας δίδαξες να κάνουμε κι εμείς το ίδιο. Κι αυτό ήταν το πολυτιμότερο απ' όλα όσα μας έδωσες.

Καλή αντάμωση, μανούλα, στον παράδεισο του Θεού μας!